

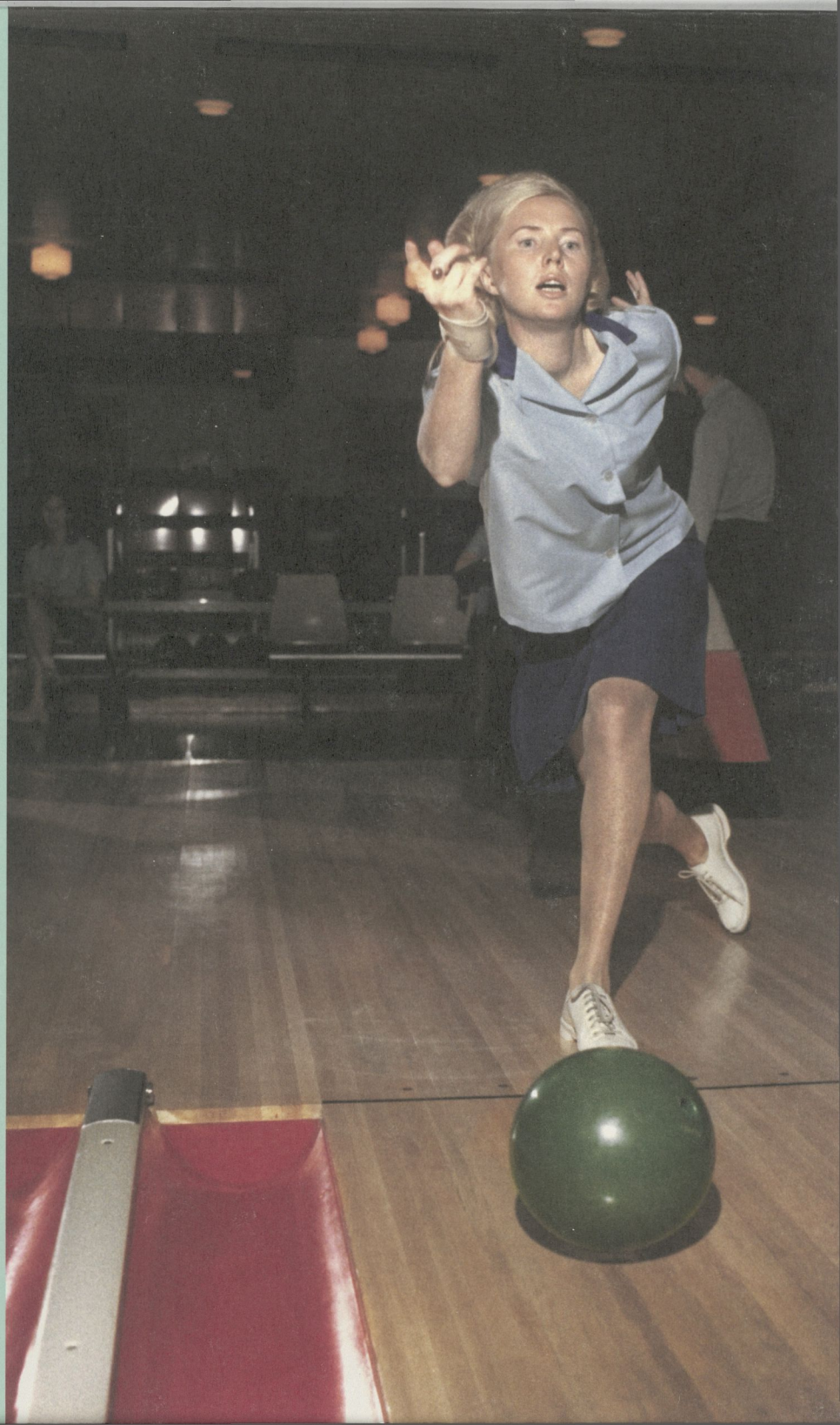
LEKAR OCH SPEL FATABUREN

LEKAR OCH SPEL

FATABUREN

2014

2014

LEKAR OCH SPEL

Red. Dan Waldetoft

Nordiska museets och Skansens årsbok

FATABUREN – Nordiska museets och Skansens årsbok – är en skatt av kulturhistoriska artiklar som har publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har i dag. Fataburen har sedan dess förenat lärdom och sakkunskap med syftet att nå en stor publik.

Fataburen är också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia och en gemensam vänförening. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna, men verksamhetsberättelserna trycks numera separat och kan rekvideras från respektive museum.

Ekonomiskt stöd från Samfundet Nordiska museets och Skansens Vänner gör utgivningen av Fataburen möjlig.

Fataburen 2014
Nordiska museets förlag
Box 27820
115 93 Stockholm
www.nordiskamuseet.se

© Nordiska museet och respektive författare
Redaktör Dan Waldetoft
Medredaktör Kristina Lund
Bildredaktörer Jonas Hedberg och Marie Tornehave
Översättning till engelska Alan Crozier
Omslag och grafisk form Lena Eklund, Kolofon
Omslagsfoto KW Gullers, © Nordiska museet

Tryckt hos Göteborgstryckeriet 2014
ISSN 0348 971 X
ISBN 978 91 7108 572 6

Det lekfulla Skansen

CHARLOTTE AHNLUND BERG är etnolog och museipedagog och chef för Pedagogiska enheten på Skansen.

– Kan ni leka, stora människorna? – Ja, vi ha lärt oss det igen! Vi leker i våra minnen, att vi äro ett stort mäktigt folk, som under lidanden tillkämpa oss liv; vi leka att vi ännu har en framtid, som måste vara frukten av en lång sorglig förtid.

August Strindberg, *Midsommar* 1901

ATT FÅ LEKA på museer är inte okontroversiellt, det vet alla som haft med sig livliga barn på en utställning. På Skansen har det varit annorlunda: »Besökande barn tillåts sedan gammalt att leka springlekar, sjunga o.s.v. å vissa bestämda områden«, skrev Nordiska museets styresman Gustaf Upmark för nästan hundra år sedan. Hela Skansenberget är kanske en lekplats? Om man ska tro källorna kommer namnet Skansen sig av att det en gång fanns en lek-skans uppe på berget, uppförd under Karl XIV Johans tid av arvprins Oscar och hans kavaljerer.

Alltsedan Skansens allra första dagar har lekar varit en del av programutbudet. Att visa upp dans och lek har räknats som en del av själva museigärningen. »Trogen sin föresatta uppgift har Skansen också här i frågavarande år sökt att från glömska rädda gamla folkliga seder och lekar samt att upplifva minnet hos allmänheten för

Isak med ok utanför
Backmats stuga.
Foto: © Marie
Andersson, Skansen.

Ringleksbarnen på Bollnästorget's dansbana 1901. Helst skulle människor inspireras till eget lekande och dansande av vad de såg och upplevde på Skansen. Foto: Henrik Schultzberg, Nordiska museet.

dessas genom att vid lämpliga tillfällen anordna sådana. Sålunda utfördes af en särskild, i allmogedrakter klädd personal under sommaren nästan dagligen sång, dans och ringlekar», hette det 1898.

Liksom andra immateriella kulturella uttryck måste leken upprepas och utföras för att kunna sparas och bevaras. På ett friluftsmuseum kan dans och lek också fungera som en attraktion i sig som kan locka till sig människor med musik, exotiska dräkter och skickliga utövare. Det var inte bara uppvisningsdans man erbjöd, åskådarna fick ofta delta, och att bjuda in publiken har fortsatt att vara ett inslag i uppvisningarna.

Dans kring julgranen på Bollnästorget. Alltsedan Skansens allra första dagar har lekar varit en del av programutbudet. Att visa upp dans och lek har räknats som en del av själva museigärningen. Fotograf okänd, Nordiska museets arkiv.

På 1890-talet tycks man ibland ha dansat långdans med gästerna runt Skansenområdet, både vid valborg och midsommar. Hundra år senare kan man läsa i årsberättelsen att långdans ännu förekommer vid valborg mellan elden och platsen för leken »slå katten ur tunnan«. Varje midsommarafton bjuds förbluffade turister möjlighet att leka ringlekar i massupplaga med sju-åtta ringar runt majstången.

Det händer något intressant med lekar som sparas på detta sätt. De bevaras i en bestämd form medan det naturliga är att leken förändras beroende på sitt sammanhang – museets lekar riskerar att

bli museala. De ännu levande ringlekar som tecknades ned under 1800-talets andra hälft av insamlare som A.I. Arwidsson, Richard Dybeck, Karl Petter Rosén, Wilhelm Bergström, Nils Keyland och andra uppfördes på Skansen i en form som var menad att bevaras för framtiden.

Ännu på 2000-talet framför dräktklädda barn lekar som uppvisning på Skansen efter samma beskrivningar. Vissa moderniseringar har skett under åren i form av elförstärkning av musiken, och i stället för barnens späda röster sjunger nu vuxna i mikrofon, men lekar som »du är för liten att gifta dej stackars liten«, »fager i röda rosor«, »fattig änka/änkman går och vandrar« utförs i stort på samma sätt som för hundra år sedan. Synen på barn, på tradition och på hur museet ska presentera historien har dock ändrats över tid och det har också gästernas förväntningar på interaktion. Ett förnyelsearbete har därför inletts där Skansen ser över Ringleksbarnens verksamhet. Lekar och danser kommer fortsatt att vara ett viktigt inslag i programverksamheten. Besökarna kommer att få uppleva barn som dansar och leker också fortsättningsvis, men vad man leker, hur man leker och var man leker anpassas till samtiden och vår önskan att ge lekandet både en mer trovärdig och en mer interaktiv presentation.

En lekfull tid

1800-talet var en lekfull tid där maskerader och upptåg var vanliga festinslag. I alla samhällslager lekte både barn och vuxna. Tablåer och skådespel förekom både i hemmen och vid offentliga tillställningar. Att gissa gåtor, leka blindbock och pantlekar var populärt i alla åldrar. Lek var betydelsebärande. Det som betraktades som folkliga lekar, danser och idrottsövningar sågs av samtiden som ett uttryck för folksjälén. Det var en anledning till att Artur Hazelius, språkmannen, pedagogen och samlaren, intresserade sig så mycket för det vi i dag kallar immateriellt kulturarv. 1889 gav Hazelius ut boken *Fosterländsk läsning för barn och ungdom*, baserad på material som han samlat för *Folkskolans läsebok*, men som refuserats. I Fos-

Jöddes sten. Som
»Jödde i Göljaryd«
uppträdde Karl Petter
Rosén på 1890-talets
Skansen med visor
och berättelser fram-
förda på dialekt.
Foto: Hélène Edlund,
Nordiska museet.

terländsk läsning tog han med ett urval lekar, tidigare publicerade i andra skrifter. Ur Richard Dybecks *Runa* hade han valt ett antal »hårdande kroppsöfvningar«, som att bryta arm, väga salt och tämja stutar. Men han tog också med lekar som var insamlade och beskrivna av Richard Dybeck och Adolf Ivar Arwidsson, där rävelen och kuldansen senare skulle komma att demonstreras som uppvisningsdanser på Skansen.

Med Skansen ville Hazelius »framställa folkklivet i lefvande drag« och en betydande byggsten för att åstadkomma detta ansågs vara lekar och danser. Genom dessa skulle man också få med något av folklynnet, menade man. Den 25 oktober 1892, då Skansen var ett år gammalt, fick Hazelius ett brev från Karl Petter Rosén, alias »Jödde i Göljaryd«, som uppträdde på Skansen med visor och berättelser framförda på dialekt. Rosén skrev: »Tänk om man en dag – och jag är öfvertygad om att dr H tänkt sig saken så – kunde vandra upp till Skansen, sommar eller vinter, en eller flera aftnar i veckan, för att iakttaga några intressantare sidor af det verkligt lefvande (eller förgånga) folkklivet. Om sommaren: ungdomens yrande lekar i det gröna. Åhja, de äldre höllo sig icke borta. De äldres kämpalekar och idrotter.« Ett led i förverkligandet av denna dröm var inrättandet av Ringleksbarnen, som, iförda folkdräkt, uppförde ringlekar på Skansen varje sommar från 1897. De första åren var »Jödde« gruppens ledare. Helst skulle människor inspireras till eget lekande och dansande av vad de såg och upplevde på Skansen, men det skulle gå rätt och riktigt till. Häftet *Ringlekar på Skansen* gavs ut första gången 1898. I förordet talade Hazelius om »ringlekar av äkta svenskt lynne« och önskade att samlingen skulle vara »ett varaktigt minne om oskyldig lek och gamman i våra bygder«. Tanken var att lekarna skulle spridas och lekas i hela landet. Häftet kom att tryckas i flera utgåvor, och utvidgades efter hand. En »lekstuga« för ungdomars och vuxnas dans och lek ordnades vid flera tillfällen på 1890-talet i Bollnässtugan. Ibland tycks det bara ha gällt personalen på museet, andra gånger, som 1896, var den öppen för »kända och aktade familjer och deras ungdomar« för att, som Hazelius önskade, ge »tillfälle till en så enkel och oskyldig för-

Ett 1700-talssällskap på »Gröna Lund«, som byggdes som kopia till Skansens vårfest 1894. Foto: Frans G. Klemming, Nordiska museet.

Stenåldersliv på Offerholmen. Fotograf okänd, Nordiska museets arkiv.

ströelse af nationellt skaplynne som möjligt«. De som deltog skulle vara klädda i nationaldräkt och dansa folkdanser och folklekar.

Hazelius var inte ensam om att vilja sprida ringlekarna, leklusten låg i tiden. På slöjdlärarseminariet vid Nääs lärde sig Sveriges folkskollärare inte bara trä- och textilslöjd utan också sånglekar och folkdanser. De framväxande folkrörelserna hyllade, och spred, ringlekandet och kunde skicka efter Otto Hellgrens *Sånglekar från Nääs*, utgiven första gången 1905, där man kan läsa i förordet om »Skansen, detta i sitt slag enastående friluftsmuseum, där svunna tider väckas upp till nytt lif« och hur viktigt Skansen var som »hem för fädernas ur kulturhistorisk och äfven ur bildningssynpunkt så betydelsefulla danslekar«.

Den allvarsamma leken

Leken på Skansen förknippas i dag med barn, men från början fanns även ett stort mått av lekfullhet i programverksamheten för vuxna på berget. På vårfester och högtidsdagar iscensattes fältläger från stormaktstiden, man byggde upp en medeltida stad, rustade gång efter annan till allmogebröllop och trollen serverade dryck på julmarknaden.

Det händer att Skansen får ta emot kollegial kritik, det är liksom inte riktigt fint att vara lekfull och folklig på det här sättet. Kritiken kom redan tidigt, som ett led i den pågående akademiseringen av museivärlden. »Att utan bedrägeri söka åstadkomma illusion är något helt annat än förfalskning«, skrev Artur Hazelius 1897 i genmäle till en dansk professor som betraktar friluftsmuseitanken som oseriös. »Friluftsmuseets hufvuduppgift är enligt vår mening... mer att sträfvä efter sanning än efter verklighet«, och han fortsätter: »den stora allmänheten kräfver åskådlighet och lifvaktighet: hon vill se lifvets fläkt i de döda benen, hon vill höra de gamla instrumenten åter fulltonigt ljuda«. För att fungera måste Skansenfiktionen, liksom all lek, genomföras på största allvar. En av de många fruar som hjälpte Hazelius med den första vårfesten, Gurli Linder, skrev så här: »De historiska tågen: Gustaf III med svit

och bondbröllopståget från Österåker – anordnades av Julius Kronberg, som förklarade, att han inte ämnade gilla en enda pjäxa som ej var korrekt ... För alla medverkande gällde, att alla dräkter skulle vara noggrant kopierade efter äkta modeller i museet och ute i bygderna. Det tilläts inga fantasifulla ändringar.« Ett exempel kan vara vårfesten 1928, då en stenåldersboplats iordningställdes på Offerholmen, den lilla ön i Karpdammen. Inför temat »Uppländskt liv under stenåldern« lät man kopiera stenålderstyg till dräkterna, och rustningarna och seltygen till de vendelska stormän som höll hov på Orsakullen samma år var noggrant kopierade ur Historiska museets samlingar. Synen på klädseln gäller fortfarande – på Skansen är man klädd, aldrig utklädd.

Det krävs en viss öppenhet för att acceptera fiktionen Skansen: gestaltandet av förfluten tid tredimensionellt med hjälp av flyttade och återuppbyggda byggnader och insamlade föremål, skapad natur och djur i hägn, människor som visar och berättar om forna tiders seder och bruk. Det finns förstås naturliga kopplingar till dagens rollspel och lajv där vuxna skapar sig en fristad, ett rum, och lustfyllt, men på blodigt allvar, går in i den historiska fiktionen. Många av Skansens gäster vill bli »bedragna« av illusionen, vill att det ska kännas på riktigt, som en tidsresa, en utflykt i tid och rum.

En viss pragmatism har man tillåtit sig. »Slå katten ur tunnan« är en lek som i Skåne hörde till fastlagen. På Skansen valde man redan 1894 att utföra leken vid valborg, då våren traditionsenligt firats i de mellersta delarna av landet. Leken var uppenbarligen populär, för några år senare utfördes den också under vårfester och ibland flera gånger under sommaren. Att dricka brunn och uppsöka magiska källor, som varit ett känt folknöje vid just valborg och midsommar, tog Skansen däremot aldrig upp som en tradition. Brunnsvatten såldes visserligen vid apoteksståndet på vårfesternas marknadsdagar, och livet vid Medevi brunn var temat för en vårfest, men kanske kändes avsaknaden av en källa på det vattenfattiga berget som en för stor brist, eller kanske var traditionen alltför brokigt folklig och otydlig för att enkelt kunna annonseras och genomföras som ett attraktivt programinslag.

»Slå katten ur tunnan«
som än i dag leks på
Skansen. Fotograf
okänd, Nordiska
museets arkiv.

Mot slutet av 1920-talet, då modernismens rationella och moderna strömningar börjat råda, ville inte museiledningen att friluftsmuseet skulle förknippas med den nationalromantiska barlasten från förra seklet. Styresmannen Andreas Lindblom skriver att Skansen »under tjugutalet mer och mer förlorade sitt fäste i Stockholms hjärtan, många ryckte på axlarna åt både vårfesterna och de fosterländska dagarna... Skansen var ett bondehemman, mycket besökt av landsortsbor, likaså av huvudstadens trofasta romantiker, intresserade av utklädsel och lek, samt framförallt av barnen som älskade djuren.« Läser man vårfestprogrammen från samma tid inleds de med en lång förklarande text om innehållet, och scenerna som valts är uttryckligen menade att lära ut historia, inte att känna och uppleva. Kanske försökte man anpassa festligheterna till den nya tiden, och kanske blev det för mycket allvar i vårfesterna för att de skulle fungera i längden. De passade till slut varken den »trofasta romantikern« eller den nya tidens människor, och en bit in på 1930-talet lades de ner.

Lek på programmet

Spel och tävlingar av olika slag har förekommit flitigt på Skansen under åren och Skansen har ofta tagit hjälp av andra aktörer. På 1950-talet återkom till exempel frågesport med Gösta Knutsson år efter år. Några stickprov ur programblad och årsberättelser ger fler exempel, ofta med inslag som i dag skulle anses vara oförenliga med friluftsmuseet. Ur programmet sensommaren 1952 kan man läsa att Barnens dag firades med ett indian- och cowboyläger under ledning av Svenska Ungdomsringen. 1954 arrangerades Bondens dag, något mer i »Hazelii anda«, och programmet bjöd lekar på Bollnästorget. 1990 arrangerades Barnomsorgens veckor med liv och lust i slutet av september då man bland annat lekte lekar i Sommarhagen. Lekar som förknippas med vissa årshögtider och områden har förekommit under hela Skansens historia. Valborgsfirandet ovan och olika ägglekar vid påsk är sådana exempel.

Så småningom dyker begreppet »gammaldags lekar« upp i pro-

Spel och tävlingar av olika slag har förekommit flitigt på Skansen under åren och det har också producerats spel som handlar om Skansen. Foto: © Marie Andersson, Skansen.

grambladen. Aktiviteterna syftar inte till att visas upp utan meningen är att engagera och involvera. 1996 kan barn leka gammaldags lekar med Byalaget på höstlovet. Tio år senare erbjuds gammaldags lekar vid ett flertal olika programdagar av varierande slag. Kanske har det faktum att nationaldagen blev helgdag 2005 en del med saken att göra. För första gången var människor helgdagslediga – men hur skulle man fira? Flaggutdelning, tal och kungligheter har förekommit på Skansen redan vid svenska flaggans dag men har traditionsenligt skett först i kvällningen. Skansenledningen hade efterlyst idéer till hur man skulle kunna öka utbudet utan stora kostnader och fick in ett förslag som kallades »det lekfulla Skansen«. I korthet gick förslaget ut på att göra en inventering av gamla lekar som skulle kunna passa för skilda målgrupper och i skilda sammanhang, att arbeta fram ett häfte med lekar samt producera ett upplägg som skulle fungera som ett stående lekinslag under högsäsong. Av skilda anledningar förverkligades inte detta förslag i sin helhet, däremot användes idéerna den 6 juni 2005, då lekar i Sommarhagen, där alla var välkomna att delta, kom att bli ett bärande inslag under dagen. Två–tre lekledare kunde, för att locka folk, själva sätta igång att leka om inga deltagare fanns, och inlånade barn fungerade som dragplåster. Man lekte kullekar av olika slag – »katt och råtta«, »hök och duva«, »änkeleken«, »ormen länge« samt enkla danslekar. På plats erbjöds lekredskap, styltor, kuddstock, tunnbandsrullning, långrep, kul- och stenspel, säckklöpping, dragkamp. Av de framtagna underlagen blev det inte omedelbart någon regelrätt verksamhet, men både samarbetet med Postmuseum, som inleddes följande år och där barn erbjuds möjlighet att gå med posten, och renoveringen av Snigelparken, som kom tillstånd som en del i det av Kulturdepartementet utlysta Barnkulturåret 2007, kan sägas vara inspirerade av Lekfulla Skansen. I dag erbjuds också gammaldags lekar på Tingsvallen som ett inslag under sommarmånaderna, där »lekvärdar« leder aktiviteterna.

Parallellt gjordes en inventering av lekar och lekmöjligheter i de kulturhistoriska miljöerna. Ett ambitiöst förslag lades fram där en del av punkterna blev förverkligade i form av aktiviteter eller

föremål i husen. Några var nytillskott, annat var sådant som erbjudits tidigare men nu fick fastare form. Väla skola utrustades till exempel med hopprep, och sparkar och skidor anskaffades för att användas på Bollnästorget under sportloven.

Lek i samlingarna

Arne Biörnstad skrev i *Fataburen* 1971 om barns lekmiljöer med utgångspunkt i Skansen, och han nämnde bland annat föremål som hänggungor och barnstol, bärsele, vaggor och barnsängar av skilda slag. Leksaker fanns det också i husen, egentillverkade av enkla material som vedträdockor, beckoopor och styltor, eller påkostade, köpta föremål som gunghäst, porslinsdocka och dockskåp. Leksakerna i Skansenshusen har blivit fler sedan 1970-talet. Statarlängan kan utgöra exempel, där en vedträdocka och en liten vagn med trådrullehjul tidigt fanns som en del av gestaltningen, men där »leksakererna» kompletterades under tidigt 1990-tal med bland annat porslinsskärvar, boll m.m. Förändringen speglar museernas strävan efter att ge besökarna möjlighet att få prova, känna och själva ta del av en historisk verklighet. Att bjuda in besökande barn och vuxna att delta i aktiviteter för att uppleva, roas och lära ligger också nära Hazelius tankar med friluftsmuseet.

Det finns hela hus avsedda för lek på Skansen. Älvrosgårdens lekstuga är redan från början menad som ett lekhus för barn och flyttades från Härjedalen till Skansen 1915–1916 i samband med att gården återuppfördes där. Vilken utrustning stugan hade då gårdens barn lekte där vet vi inte, inte heller hur mycket tid som fanns för lek. Inredningen består endast av en liten murad spis utan skorsten – en stock i taket kunde skjutas åt sidan för att släppa ut röken, som i fäbodarnas eldhus, och man kan fundera över om det var tänkt att småbarnen skulle elda. I slutet av 1990-talet tog Skansens pedagoger initiativ till att utrusta stugan med enkla nytillverkade lekredskap i form av träskålar och skedar, och man beslöt att hålla den öppen samtidigt med gården så att barn kunde spontanleka där.

Gammaldags lekar på Tingsvallen är ett inslag under sommarmånaderna, där »lekvårdar» leder aktiviteterna. På Höstmarknaden demonstreras folkliga lekar till stort nöje för åskådarna. Foto: © Marie Andersson, Skansen.

Pedagogisk lek

Skansen har genom åren byggt upp ett antal mer organiserade verksamheter där framför allt barn kan delta, där de genom aktiviteter som är kopplade till miljön och tiden kan leva sig in i livet förr. De utgår nästan alltid från exempel på arbetsuppgifter som barn haft, men det som en gång var vardagsliv är nu förvandlat till att prova på eller hjälpa till. För den som deltar i denna lek är det viktigt att det är »på riktigt«.

Den första Skansenmiljö som ställdes i ordning permanent för det här syftet var Backmats stuga. Stugan kommer från Venjan och återuppfördes 1930 i den nyskapade Moragården. Stugan inreddes med utrustning och verktyg för laggkärlstillverkning, som varit viktigt för Venjansbornas försörjning, och hade också de första åren en vagn lastad med olika laggkärlsprodukter stående utanför. Vid enstaka tillfällen demonstrerades hantverkets olika moment. Drygt femtio år senare var stugan en »död« miljö som sällan användes. Diskussionen om att öka delaktigheten i verksamheter för barn var däremot livaktig. I Skansens miljöer gällde annars »inte-röra-utan-vita-vantar«, något som rimmade illa med pedagogernas önskemål. På museer runt om i landet strävade man efter att skapa utställningar som erbjöd besökarna möjlighet att uppleva med alla sinnen. Skansen bestämde sig för att omvandla den museala utställningen i Backmats stuga till en miljö där föremålen får användas, med barn som främsta målgrupp. Återinredningen skedde till stor del med hjälp av nyförvärvade och, i vissa fall, nytillverkade föremål och textilier. Sommaren 2013 var verksamheten igång under juli månad, alla dagar i veckan och i snitt deltog 110 barn i verksamheten varje dag. Dessutom var stugan öppen med liknande verksamhet under helger vår och höst.

De första åren med barnverksamhet i Backmats stuga arrangerades varje dag sommartid också »Äventyr för barn«, ett rollspel kring gårdens familj som tagits fram. De barn som ville delta fick nya namn och möjlighet att bege sig på en tidsresa, där temat kunde vara en vådlig vandring till Fäboden genom skogen, eller ett be-

I Backmats stuga är grundberättelsen löst knuten till andra hälften av 1800-talet och den familj som då bodde där. Intresset är stort för att delta och prova på att t.ex. mala korn på handkvarnen, tvätta kläder, såga ved eller att linda barn.

Hur känns det att ligga i en halmfylld skåpsäng? Backmats stuga i Moragården.

Foton: © Marie Andersson, Skansen.

Prova på-verksamheten i Finngården.
Foton: © Marie Andersson, Skansen.

På Skånegården planeras arbetsveckan med olika sysslor för varje dag: måndag tvätt, tisdag och lördag skörd och matlagning, onsdag bakning, torsdag arbete i trädgården och på åkern, fredag städning och söndag kafferep. Kläderna som barnen får låna stärker inlevelsen.

sök i det närbelägna Samevistet för att lämna brev och byta till sig torkat renkött. I dag finns äventyren kvar endast som bokningsbara skolprogram. De var svåra att kombinera med den öppna verksamheten i stugan, och det var svårt att få föräldrarna att avsätta den tid det krävdes för att genomföra ett rollspel.

Backmats stuga var föregångare och i dag finns det flera kulturhistoriska miljöer där barn deltar aktivt i verksamheten. »Kom och hjälp Bengta, Per och Emil med dagens sysslor« är en verksamhet knuten till Skånegården. Tanken med verksamheten när den drog i gång 2008 var att besökarna skulle få lära sig hur ett småbruk i södra Skåne kunde fungera på 1920-talet. Genom att visa husdjuren och odlingarna ville man öka förståelsen för gården som helhet och föra in resonemang om miljö och resurser. Livet på gården jämförs med dagens livsstil och leder till reflektioner över vilka möjligheter vi har att göra val som främjar en hållbar utveckling. Gårdsfolket är arbetsledare och yngre gäster får agera pigor och drängar. Sommaren 2013 deltog totalt ca 1 600 barn på något sätt aktivt i verksamheten, i genomsnitt runt 35 barn om dagen.

Posthuset erbjuder också barnaktiviteter. »Posten kommer!« har arrangerats i samarbete med Postmuseum sedan 2006, ursprungligen med namnet »Brefvet ska fram!«. Barnen erbjuds att vara postdräng och postpiga, utrustas med väska, brev och lur och skickas att lämna och hämta brev från några av gårdarna. 2013 pågick verksamheten varje dag juni till augusti. Sysslorna kan utföras av relativt små barn, i vuxnas sällskap, och barn som inte talar svenska kan också vara med eftersom instruktionerna är relativt enkla att förstå.

Flera andra miljöer erbjuder verksamheter som riktar sig till barn och familjer. Prova på-verksamheten i Finngården utgår från teman som näver och ullåtervinning. I Hornborgastugan får barnen delta i visptillverkning, leta bränsle i »skogen«, klistra tändsticksaskar eller fråga om arbete i granngården för att hjälpa till med försörjningen i det fattiga hushållet.

Posten kommer! Och det är roligt att blåsa i näverlur. Foto: © Marie Andersson, Skansen.

Lekplatsen Skansen

Skansen har arrangerat både tillfälliga och mer permanenta »spel- och lekplatser« under sin historia. De flesta arrangemangen har dock uppenbarligen varit menade att roa gästerna med samtida, tidstypiska nöjen. Från 1968 och ett antal år framåt erbjöds barn till exempel möjlighet att hoppa i skumgummi, klättra i nät och »kludda med färg« på Galejans dansbana – liknande aktiviteter fanns samtidigt på Stockholms stadsmuseums »Hyllan«. 1996 fanns en tillfällig lekskulptur, Bilderboksbyn, i samma lokal.

Skansens karaktär av friluftsmuseum innebär att många aktiviteter har varit säsongsbundna. 1909 anordnades framför Kyrkhultsstugan en skridskobana, »en anordning som sedermera hvarje vinter bibehållits«, skriver Upmark. Han fortsätter: »Härtill kom under vintern 1914 källbackar, och samma vinter ordnades framför Kyrkhultstugan en lekplats för barn med diverse gungor, alla efter gamla förebilder.« Hur länge dessa arrangemang fortlöpande är svårt att säga, men de tycks ha varit mycket populära, också kungabarn lär ha roat sig på Skansen. Krocketplan (utanför Hazeliushuset) och »lilleputtgolf« finns det vittnesbörd om från tidigt 1930-tal. Trojeborgen hade sin givna plats på området sedan 1922. En plaskdamm fick ersätta Skansens första fäbodvall som legat i anslutning till Fatburen. Dammen var populär bland småbarn fram till 1990-talet, då den lades igen och under ett tiotal år i stället ersattes med ett schackbräde i jätteformat. Antagligen var Skansens arkitekt Erik Lundberg, som var med om omdaning av hela Sollidenområdet på 1930-talet, influerad av samtidens tankar om folkhemmet, där plats för lek var ett viktigt inslag. Lekplatser med sandhögar, gungor och en barnkarusell tillkom på Tivoliområdet. Från 1930-talet finns notiser om en »parktant« eller »lektant« som sommartid arbetade på Skansen och vid Hasselbacksporten.

Helt hade man inte släppt Hazelius ursprungliga tankar om att få människor att utföra dans och lek på Skansen. »Som ett led i arbetet för att sprida intresset för folkliga lekar och danser arrangerades år 1935 en 'lekvall' för allmänheten«, kan man läsa i *Trettio-*

Päronparken iordningställdes 2008 med hjälp av medel från Vänföreningen. Konstnärerna Annika Oscarssons och Thomas Nordströms park har ingredienser som vattenlek, uppvärmda jätteägg, balansträning i form av stoppsvampar, långhåriga repdjur, en tegelspis med skorsten i sandlådan och kojor på höga ben. Foto: © Marie Andersson, Skansen.

Djuren har genom tiderna utövat en stark dragningskraft på Skansens unga besökare. När Lillskansen öppnade 1955 vände man sig helt till barnen. Synen på djurhållning och syftet med Skansens djuranläggningar har däremot förändrats över tid. Foton: © Marie Andersson, Skansen.

Ibland kan man också bara vilja vila...

Från 1930-talet finns uppgifter om en »parktant« eller »lektant«. Till en serie bilder kan man läsa att »Skansens lekledarinna, fröken Hilly-May Dahlberg, tar emot barn i åldern 4-7 år alla vardagar kl 10. och kl 14. vid Hasselbacksporten«. Fotograf okänd, Nordiska museets arkiv.

talets Skansen. »På gräsplanen vid Renberget anordnas en kväll i veckan lekar, sång och dans för allmänheten och som ledare för dessa medverka medlemmar i Svenska ungdomsringens stockholmsdistrikt. För de mindre barnen har det på samma sätt ordnats med lekar, som förlagts till söndagseftermiddagarna.« Svåra-
re var det att attrahera ungdomen. Man försökte med alla medel.

»Av de nytillkomna programinslag, som redan omnämnts, passar särskilt allsången och lekvalLEN väl in i ungdomens nöjessfär. När det gällt att ytterligare berika denna del av programmet har man helt osökt närmat sig den stora folkrörelse, som kan sammanfattas i begreppet sport och idrott, och sökt införliva så mycket härav i programmet, som varit möjligt med hänsyn till Skansens naturliga förutsättningar.«

På 1980-talet omdanades lekplatsen vid Solliden till Muminparken. Rutschkanor och andra lekredskap pryddes med figurer ur Tove Janssons berättelser och väckte enligt uppgift interna diskussioner – var detta verkligen något som skulle finnas på Skansen? När utrustningen med tiden blev för sliten gjordes parken om och fick 1997 namnet Ekorrparken efter de små bronssekorror som placerades på stenar i parken. Ett stort spindelnät för klättring, trädkojor och lindgångar blev några av ingredienserna i parkens utrustning.

Tid att leka

»Kan ni leka, stora människorna?« frågade Strindberg. Det är vuxna som planerar Skansenbesöket, och de har sina bilder av vad barn gillar att göra där. Det är mycket som ska hinnas med innan parke-ringstiden går ut, bussen går, middagen fixas. »Kom nu, vi måste hinna med att titta på djuren också!« säger de och drar i tvååringen som fascinerat studerar änderna i entréns spegeldamm. »Hur lång tid tar det?« frågar de när vi bjuder in åttaåringen till ett äventyr där man kan uppleva andra världar. »Tyvärr, en annan gång«, säger de och skakar på huvudet när sexåringen långtansfullt sträcker sig efter väska och näverlur för att få gå med posten. Leka kan man göra hemma, nu har man betalat för ett Skansenbesök och vill ha full valuta för pengarna.

Tid är en faktor som vi måste ta hänsyn till. När en människa leker upphör tid och rum, man går in i ett tillstånd av »flow«. Det räcker inte med att ha plats att leka på – att leka tar tid. Frågan är om Skansens besökare har eller får tid att göra det.